

**एकात्मिक बाल विकास सेवा योजनेअंतर्गत कार्यरत
अंगणवाडयामध्ये पूर्व प्राथमिक शिक्षणाची गुणवत्ता
वाढविणेबाबत.**

महाराष्ट्र शासन

महिला व बाल विकास विभाग
शासन निर्णय क्र.एबावि.२००६/प्रक्र. २४२ /का.६
नवीन प्रशासन भवन, ३ रा मजला,
मंत्रालय, मुंबई-४०० ०३२.
दिनांक :- ४ ऑगस्ट, २००६.

शासन निर्णय :- राज्यात सद्या केंद्र पुरस्कृत एकात्मिक बाल विकास सेवा योजनेतर्गत ७८,९७७ अंगणवाडया सुरु असून तेथील ० ते ६ वर्षे वयोगटातील बालाकांची पटसंख्या ६१,२८,६८९ आहे. अंगणवाडीतील बालकांचे आरोग्य, स्वच्छता व पौष्टीक आहार पुरविण्याच्या उपक्रमासोबतच पूर्वप्राथमिक शिक्षणाची सुविधा उपलब्ध करून देणेही तेवढेच महत्वाचे आहे. अंगणवाडयांतील बालकांची संख्या, बालकांना बसण्याकरिता उपलब्ध असलेली जागा, शैक्षणिक साधनांची कमतरता व अल्पशिक्षित, तसेच अप्रशिक्षित अंगणवाडी सेविका इ. अडचणींमुळे ब-याच अंगणवाडीत गुणवत्तापूर्ण पूर्वप्राथमिक शिक्षण मुलांना दिले जात नाही. ज्या अंगणवाडीतील सेविका पूर्वप्राथमिक शिक्षण देण्याचा प्रयत्न करतात, त्यांना शैक्षणिक साधनांच्या व निश्चित स्वरूपाच्या अभ्यासक्रमाअभावी पूर्वप्राथमिक शिक्षणाची उद्दिष्टे गाठता येत नाहीत. परिणामतः प्राथमिक शिक्षणाच्या सार्वत्रिकीकरणाचे व गुणवत्तापूर्ण प्राथमिक शिक्षणाचे ध्येय साध्य करणे अडचणीचे बनले आहे. त्यामुळेच बाल वयात औपचारिक शिक्षणाची तोंडओळख मुलांना करून देणे अत्यावश्यक ठरले आहे. त्या अनुषंगाने अंगणवाडयांत वर्ष ३ + व ४ + च्या मुलांकरीता दररोज दोन तासांचे औपचारिक शिक्षण देण्याबाबत या आदेशान्वये सर्व संबंधितांना आदेश देण्यात येत आहेत. याकरिता शालेय शिक्षण विभागामार्फत बालशिक्षणाचा स्वतंत्र अभ्यासक्रम तयार करण्यात येत असून सदरचा अभ्यासक्रम तयार झाल्यानंतर त्याबाबत आपणांस स्वतंत्रपणे कळविण्यात येईल. नियोजित अभ्यासक्रम राबविण्यासाठी पुढीलप्रमाणे कार्यवाही करण्याचे आदेश देण्यात येत आहे.

१. **अंगणवाडीसाठी जागा :-** औपचारिक शिक्षणासाठी लागणारे शैक्षणिक साहित्य व अन्य भौतिक सुविधा स्थानिक स्वराज्य संस्थांच्या (जिल्हा परिषद) शाळांनी अंगणवाडीकरिता उपलब्ध करून द्यावयाच्या आहेत. अंगणवाडीला जर स्वतंत्र इमारत नसेल व उपलब्ध इमारत अंगणवाडीतील मुलांना अध्ययन-अध्यापनासाठी अपुरी पडत असेल तर शाळेच्या आवारातील वर्गखोली, व्हरांडा अथवा शाळेची अन्य कोणतीही जागा मुख्याध्यापकांनी उपलब्ध करून द्यावयाची आहे. अंगणवाडीसाठी स्थानिक शाळेतील

वापरात नसलेली रिकामी खोली किंवा व्हरांडा इत्यादीचा वापर करण्याच्या सूचना शालेय शिक्षण विभागाने मुख्याध्यापकांना दिल्या आहेत. बाल विकास प्रकल्प अधिका-यांनी या सूचनेची अंमलबजावणी करण्यासाठी उचित कार्यवाही करावी.

२. **प्रशासकीय नियंत्रण :-** अंगणवाड्यांवर प्रशासकीय नियंत्रण महिला व बालकल्याण विभागाचे राहिल.
३. **शैक्षणिक नियंत्रण व पर्यवेक्षण :-** जरी प्रशासकीय नियंत्रण महिला व बालकल्याण विभागाचे असले तरी, औपचारिक शिक्षणाची अंमलबजावणी शालेय शिक्षण विभागातर्फे करण्यात येणार असल्यामुळे बालवाड्यांची शैक्षणिक तपासणी, मार्गदर्शन आणि आढावा त्या विभागातर्फे घेण्यात येईल. तेव्हा संयुक्तपणे अथवा गरजेनुसार उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी (बा.क.) व बाल विकास प्रकल्प अधिकारी यांनी या संदर्भात वेळोवेळी अंगणवाडीस भेटी देतांना बालशिक्षणाचीही माहिती घ्यावी व आढावा सभेत शिक्षण विभागातील अधिका-यांनाही निमंत्रित करण्यात यावे.
४. **अंगणवाडी सेविकांचे प्रशिक्षण :-** ३+ व ४+ बालकांच्या वयोगटातील शैक्षणिक गरजांचा विचार करून अभ्यासक्रम तयार करण्यात येईल. अंगणवाडी सेविकांना याबाबतचे प्रशिक्षण शिक्षण विभागातर्फे देण्यात येईल. या प्रशिक्षणाच्या आयोजनाची जबाबदारी शिक्षणाधिकारी (प्राथमिक) यांचेकडे असेल. तथापि सदरचे प्रशिक्षण पार पाडण्याकरिता उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महिला व बालकल्याण यांनी शिक्षणाधिकारी (प्राथमिक) यांना पूर्ण सहकार्य देऊन अंगणवाडी सेविकांचे प्रशिक्षण पूर्ण करून घ्यावे. या प्रशिक्षणास बाल विकास प्रकल्प अधिकारी, मुख्य सेविका, अन्य पर्यवेक्षीय अधिकारी आणि अंगणवाडी सेविका यांना उपस्थित राहण्याचे आदेश देण्यात यावेत.
५. **शैक्षणिक साहित्याचा वापर :-** मुलांना शिकविण्यासाठी मोठ्या प्रमाणात शैक्षणिक साहित्याचा वापर करवा लागणार आहे. स्थानिक स्वराज्य संस्थेच्या (जिल्हा परिषद) शाळेत उपलब्ध असलेले शैक्षणिक साहित्य अंगणवाडी सेविकेने आवश्यकतेप्रमाणे संबंधित मुख्याध्यापकांकडून प्राप्त करून घ्यावे व त्याचा अध्यापनात वापर करून शाळेत परत करावे. त्याचप्रमाणे सर्व शिक्षा अभियानातूनही तरतूद उपलब्ध करून देण्यात येईल. तज्ञांच्या मदतीने शिक्षण विभागाने तयार करून पुरविलेल्या यादीनुसार शैक्षणिक साहित्य ग्राम शिक्षण समितीमार्फत खरेदी होत असल्याबाबत मुख्य सेविका आणि बाल विकास प्रकल्प अधिकारी यांनी खातरजमा करावी. जर सर्व शिक्षा अभियाना अंतर्गत असलेली तरतूद अपुरी पडत असेल तर जिल्हा परिषदा, नगरपालिका व महानगरपालिका किंवा आयुक्त, एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना आपल्या निजी उत्पन्नातून साहित्य खरेदी करण्यासाठी आर्थिक तरतूद उपलब्ध करून देतील. वार्षिक अंदाजपत्रक तयार करताना उप मुख्य कार्यकारी अधिकारी, महिला व बालकल्याण आवश्यकतेप्रमाणे अंगणवाड्यांना शैक्षणिक साहित्य पुरवठा करण्याकरिता योजना प्रस्तावित करतील.

६. **भौतिक सुविधा :-** प्राथमिक शाळेत असलेल्या भौतिक सुविधा, जसे पिण्याचे पाणी, स्वच्छतागृह, क्रीडा साहित्य, शाळा खोली, खेळाचे मैदान इ. चा वापर करून देण्याबाबत शिक्षण विभागाने संबंधितांना आदेश दिले आहेत. ही सोय उपलब्ध करून देण्यात आल्याबाबत बाल विकास प्रकल्प अधिकारी व मुख्य सेविका यांनी खात्री करून घ्यावी.
७. **ग्रामशिक्षण समिती / वार्ड/शिक्षण समितीची भूमिका :-** प्राथमिक शिक्षणाची जबाबदारी प्रामुख्याने स्थानिक स्वराज्य संस्थांची आहे. स्थानिक पातळीवर ही जबाबदारी ग्रामशिक्षण समिती/वार्ड (प्रभाग) शिक्षण समितीकडे आहे. बालवाडी/ अंगणवाडीत सुरु करवयाच्या औपचारिक शिक्षणाबाबतही त्या समितीची भूमिका महत्वाची ठरणार आहे. त्यामुळे अंगणवाडीत मुलांची पटनोंदणी, उपस्थिती, भौतिक सुविधा, बसण्यास जागा उपलब्ध करून देणे, अंगणवाडी सेविकेच्या कामावर देखरेख ठेवणे, बालशिक्षणाचा आढावा घेणे, आवश्यक ते साहित्य स्थानिकरित्या प्राप्त करून बालवाडीला पुरविणे, पालकांच्या सभा आयोजित करणे, मार्गदर्शन करणे, त्याचप्रमाणे सर्व शिक्षा अभियानातून उपलब्ध निधीनुसार अंगणवाडीसाठी साहित्य प्राप्त करून घेणे इ. कामे उपरोक्त समिती पार पाडील. बाल विकास प्रकल्प अधिकारी आणि मुख्य सेविका यांनी शक्य होईल, तेव्हा ग्रामशिक्षण समिती / वार्ड (प्रभाग) शिक्षण समिती यांचे सभेस उपस्थित रहावे.
८. **शिक्षणाधिकारी (प्राथमिक) आणि उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी, महिला व बालकल्याण यांचा समन्वय :-** शिक्षणाचे सार्वत्रिकीकरण आणि गुणवत्तेचे शिक्षण, ह्या महत्वाच्या बाबी आहेत. औपचारिक शिक्षणाची सुरुवात बालशिक्षणापासून होत असल्यामुळे जिल्हा स्तरावर परस्पर सहकार्याने या कार्यक्रमाची अंमलबजावणी व्हावी. प्रशिक्षण, साहित्य खरेदी, आढावा, क्षेत्रीय भेटी आणि औपचारिक शिक्षण याबाबतच्या माहितीची देवाणघेवाण या स्तरावर व्हावी. उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी यांनी शिक्षणाधिकारी यांनी आयोजित केलेल्या गटशिक्षणाधिकारी यांच्या सभेत उपस्थित राहून आढावा घ्यावा. तसेच बाल विकास प्रकल्प अधिकारी, एकात्मिक बाल विकास यांच्या आढावा सभेस शिक्षणाधिकारी (प्राथमिक) यांना बोलावण्यात यावे व अंगणवाडीतील पूर्वप्राथमिक शिक्षणाची कार्यवाही यथायोग्य पद्धतीने चालू असल्याबद्दल संयुक्तपणे आढावा घेऊन खात्री करावी.

सदरआदेश शालेय शिक्षण विभागाच्या संमतीने जारी करण्यात येत आहे.

महाराष्ट्राचे राज्यपाल यांच्या आदेशानुसार व नांवाने,

sd/-
(वंदना कृष्णा)
सचिव

प्रति,
आयुक्त, एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना, रायगड भवन, नवी मुंबई

सचिव, शालेय शिक्षण व क्रिडा विभाग, मंत्रालय, मुंबई - ३२
महासंचालक, राजमाता जिजाऊ माता-बाल आरोग्य व पोषण मिशन, औरंगाबाद
महासंचालक, महिती व जनसंपर्क संचालनालय, मंत्रालय, मुंबई
मुख्य कार्यकारी अधिकारी, जिल्हा परिषद (सर्व)
राज्य शैक्षणिक गुणवत्ता नियंत्रक, शैक्षणिक गुणवत्ता नियंत्रण कक्ष, मप्राशिप, मुंबई
राज्य प्रकल्प संचालक, मप्राशिप, मुंबई
संचालक, महाराष्ट्र राज्य शैक्षणिक संशोधन व प्रशिक्षण परिषद, पुणे
संचालक (प्राथमिक) शिक्षण संचालनालय, महाराष्ट्र राज्य पुणे
विभागीय शिक्षण उपसंचालक (सर्व)
शिक्षणाधिकारी (प्राथमिक) जिल्हा परिषद (सर्व)
उपमुख्य कार्यकारी अधिकारी, महिला व बालकल्याण जिल्हा परिषद (सर्व)
बाल विकास प्रकल्प अधिकारी, (नागरी, ग्रामीण व आदिवासी)एकात्मिक बाल विकास सेवा योजना (सर्व)
आयुक्त, महानगरपालिका (सर्व)
शिक्षणाधिकारी/शिक्षण प्रमुख/प्रशासन अधिकारी, महानगरपालिका (सर्व)
महिला व बाल विकास विभागातील सर्व कार्यासने
निवड नस्ती (का-६)